

KRIMINALISTINĖ PROFILAKTIKA IKITEISMINIAME TYRIME: SITUACIJOS ANALIZĖ

Doktorantė Lina Novikovienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės saugos fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 11
Elektroninis paštas linan@mruni.lt

Pagrindinės sąvokos: kriminalistinė profilaktika, ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo veiksmai, procesinės prievartos priemonės.

S a n t r a u k a

Greito ir išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo uždavinys, kurį įtvirtina Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnis, neatsiejamai susijęs su nusikaltimų profilaktika. Profilaktinės veiklos sėkmė labai daug priklauso nuo to, ar išsamiai atliekamas ikiteisminis tyrimas, ar surenkami duomenys apie atskirus nusikaltimo sudėties elementus, taip pat apie jo darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas.

Renkant ir tikrinant nusikalstamai veikai ištirti reikalingą informaciją, bene svarbiausi yra ikiteisminio tyrimo veiksmai, kurie yra vienas pagrindinių procesinių informacijos, apie nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, gavimo šaltinių. Nusikalstamos veikos padarymą nulėmusios priežastys ir sąlygos dažniausiai nustatomos atliekant tuos pačius ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriais atskleidžiamos ir kitos tiriamos nusikalstamos veikos aplinkybės. Pareigūnas, atliekantis ikiteisminį tyrimą, išaiškinti aplinkybes, nulėmusias nusikalstamos veikos darymą, gali atlikdamas daugelį įstatyme numatytų ikiteisminio tyrimo veiksmų. Kai kurie ikiteisminio tyrimo veiksmai, kuriais siekiama nustatyti veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, atliekami daug dažniau nei kiti.

Straipsnyje analizuojamas autorės atliktas empirinis tyrimas – anketavimas, kurio metu buvo apklausiami pareigūnai, atliekantys ikiteisminį tyrimą. Tyrimu buvo siekiama nustatyti, kokius ikiteisminio tyrimo veiksmus atliekant išaiškinamos nusikalstamos veikos padarymą nulėmusios priežastys ir sąlygos, kokios procesinės prievartos priemonės taikomos užkertant kelią tolesnei jau žinomų asmenų nusikalstamai veiklai.

Ižanga

Asmens, atliekančio ikiteisminį tyrimą, profilaktinės veiklos pagrindas numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 1 straipsnyje, kuris, apibrėždamas baudžiamojo proceso paskirtį, numato pareigą nusikaltimų tyrimo institucijoms bei pareigūnams ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Norėtume atkreipti dėmesį į tai, kad iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusio LR BPK 2 straipsnio 2 dalyje buvo numatytas vienas iš baudžiamojo proceso netiesioginių uždavinių – užkirsti kelią nusikaltimams. Dabartiniame BPK tokios nuostatos nebeliko, nors naujojo BPK rengėjai sutinka, kad baudžiamasis procesas turi prisidėti prie nusikaltimų prevencijos. Pasak jų, „nors straipsnyje atskirai nepažymima, bet neginčytina, kad baudžiamasis procesas turi prisidėti ir prie nusikalstamų veikų prevencijos: procesu turi būti siekiama, kad tiek nusikalstamos

veikos padarymu kaltinamas asmuo, tiek kiti asmenys ateityje susilaikytų nuo nusikalstamų veikų darymo“ [2, p. 12].

Straipsnyje keliama hipotezė, kad šiuo metu kriminalistinė profilaktika neturi aiškiai apibrėžto, teisės aktuose nustatyto procesinio mechanizmo, nes pareigūnai, atliekantys ikiteisminį tyrimą, nėra tiesiogiai įpareigojami išaiškinti nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas bei imtis atitinkamų priemonių joms pašalinti. Tai tapo priklausoma tik nuo paties pareigūno valios.

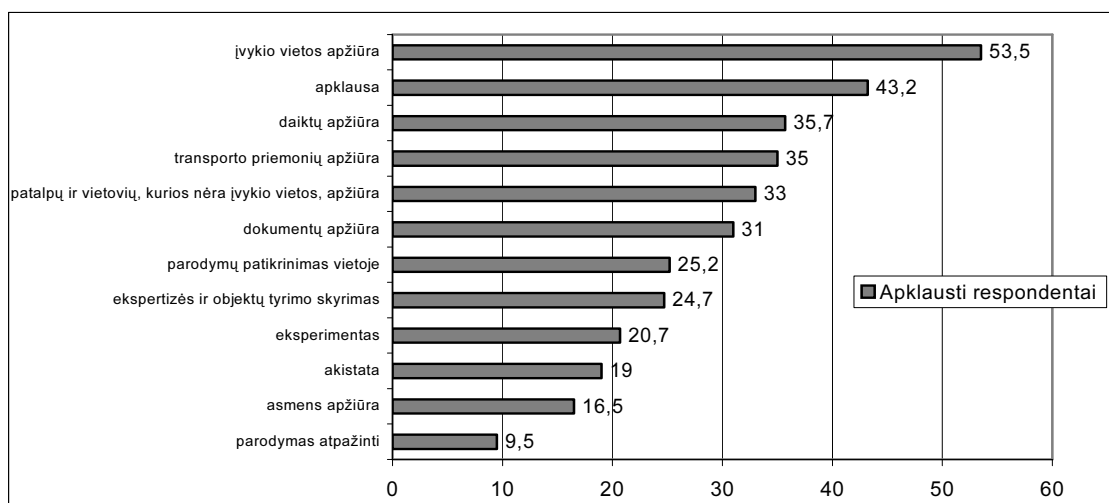
Straipsniui keliamas tikslas – empirinio tyrimo (anketavimo) pagrindu nustatyti, ar ikiteisminio tyrimo praktikoje išnaudojamos visos kriminalistinės profilaktikos galimybės.

Tikslui pasiekti formuluojami šie uždaviniai:

- nustatyti, kokius ikiteisminio tyrimo veiksmus ir procesines prievartos priemones realizuojant kriminalistinei profilaktikai teikiamas prioritetas;
- išsiaiškinti, kokius ikiteisminio tyrimo veiksmus atlikdami pareigūnai, atliekantys ikiteisminį tyrimą, išaiškina nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas;
- nustatyti, kokių veiksmų pareigūnai, atliekantys ikiteisminį tyrimą, imasi atskleistoms priežastims ir sąlygoms pašalinti.

Greito ir išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo neatsiejama ryšį su nusikaltimų prevencija yra pastebėję daugelis mokslininkų [3, p. 93]. Ikteisminio tyrimo institucijų bei pareigūnų veikla turi būti nukreipta ir į nusikalstamų veikų atskleidimą ir tyrimą, ir į jų profilaktiką, taip pat į asmenų, rengiančių, darančių arba padariusių nusikalstamą veiką, nustatymą. Pareigūno, atliekančio ikiteisminį tyrimą, profilaktinės veiklos sėkmė labai daug priklauso nuo to, ar išsamiai jis atliko ikiteisminį tyrimą rinkdamas duomenis apie atskirus nusikaltimo sudėties elementus, taip pat apie jo darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas.

Siekiant išsiaiškinti praktinių darbuotojų, atliekančių ikiteisminį tyrimą, nuomonę apie kriminalistinės profilaktikos realizavimo ikiteisminio tyrimo praktikoje situaciją Lietuvoje, atliktas Kriminalinės policijos Nusikaltimų tyrimo tarnybos tyrėjų (ikiteisminio tyrimo tyrėjų) ir prokurorų anketavimas. Apklausti 399 respondentai. 87,3 proc. apklaustųjų nurodė ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriais, jų nuomone, realizuojama kriminalistinė profilaktika (žr. 1 grafiką).



1 grafikas. Respondentų nuomonė: kokiais ikiteisminio tyrimo veiksmis realizuojama kriminalistinė profilaktika (procentais)

Manančiųjų, kad kriminalistinė profilaktika negali būti realizuojama nė vienu ikiteisminio tyrimo veiksmu, buvo 12,7 proc. visų anketavime dalyvavusių respondentų.

Priežastys ir sąlygos, nulėmusios nusikalstamos veikos darymą, nustatomos įrodinėjant¹. Atliekant ikiteisminį tyrimą, svarbiausia įrodinėjimo dalis yra informacijos rinkimas ir tikrinimas, kurios pa-

¹ Įrodinėjimas baudžiamojo proceso teisės teorijoje apibūdinamas kaip procesinė veikla – rinkimas, tikrinimas ir vertinimas informacijos, siekiant nustatyti byloje objektyvią tiesą.

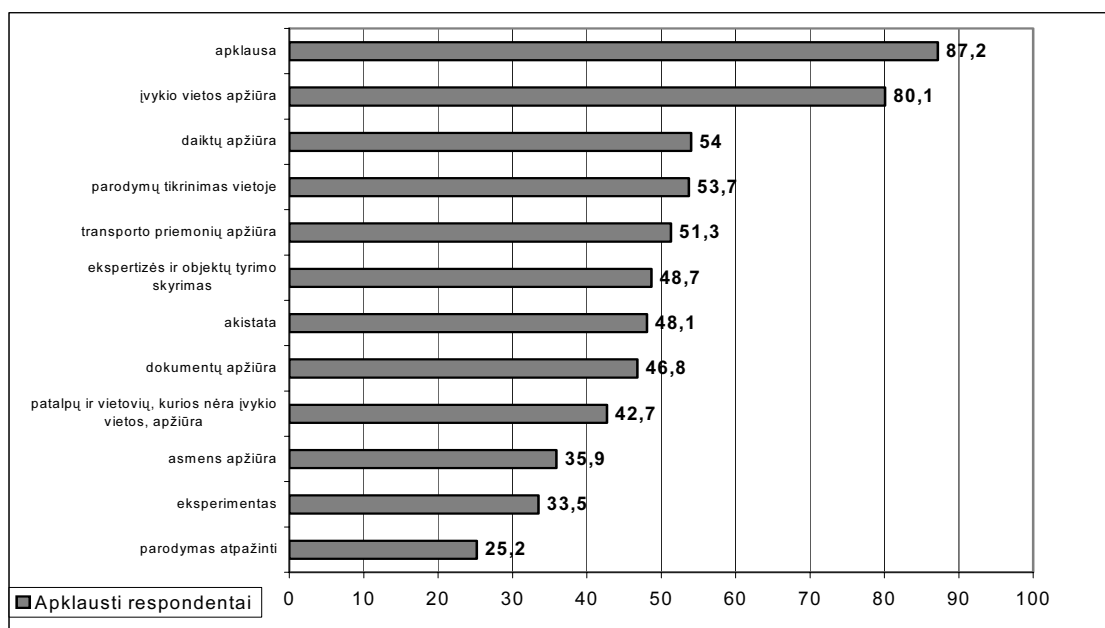
grindu ikiteisminio tyrimo tyrėjas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja savo išvadas byloje. Renkant ir tikrinant informaciją, bene svarbiausias vaidmuo tenka ikiteisminio tyrimo veiksams. Ikiteisminio tyrimo veiksmai taip pat yra vienas *pagrindinių* procesinių informacijos apie priežastis ir sąlygas, lėmusias nusikalstamos veikos padarymą, gavimo šaltinių. Kaip pabrėžia R. S. Belkinas [4, p. 29], ikiteisminio tyrimo veiksų turinys neturi būti ribojamas tik nusikaltimo įkalčių rinkimu ir tyrimu. Atliekant šiuos veiksmus, galima gauti informacijos apie nusikaltimo priežastis ir jo darymą nulėmusias aplinkybes. Pavyzdžiui, apklausiant įtariamąjį arba liudytoją, apklausiantysis asmuo siekia gauti žinių ne tik apie tiriamo įvykio faktus, bet ir išaiškinti, kodėl buvo padarytas nusikaltimas, kas netrukde arba padėjo jį daryti. Toks tikslas turi būti keliamas ir kitiems ikiteisminio tyrimo veiksams.

Aplinkybes, nulėmusias nusikaltimo darymą, reikia nustatyti viso ikiteisminio tyrimo metu. Šių aplinkybių išaiškinimo efektyvumas priklauso nuo asmens, atliekančio ikiteisminį tyrimą, veiksų sistemiškumo, kuris užtikrinamas tinkamai planuojant bylos tyrimą. Todėl sudarant pirminių ikiteisminio tyrimo veiksų ir tyrimo versijų, esančių sudaromo plano pagrindu, planą, turi būti numatomi veiksmai, tiesiogiai susiję su šio klausimo sprendimu. Pavyzdžiui, tikrinant vagystės iš saugomo objekto versiją, kad vagystę padarė pašaliniai asmenys, plane nurodomi veiksmai, kuriais būtų išaiškinama apsaugos sudėtis ir darbo režimas, apsauginės signalizacijos būklė, leidimų išdavimo tvarka ir pan. Atlikti empiriniai tyrimai parodė, kad net 84,2 proc. apklaustų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, atlikdami ikiteisminio tyrimo veiksmus, išaiškina priežastis ir sąlygas, nulėmusias nusikaltimo darymą. 14,5 proc. respondentų, teigusių, kad jokių priežasčių ir sąlygų nenustato, nurodo šias priežastis:

- esant dideliems darbo krūviams, neliaka laiko tai daryti – 9,7 proc.;
- baudžiamojo proceso kodeksas neįpareigoja to daryti – 3,5 proc.;
- dažniausiai neįmanoma nustatyti priežasčių ir sąlygų, padėjusių padaryti nusikaltimą – 3,2 proc.;
- nematau prasmės ir būtinumo – 2,7 proc. apklaustųjų.

Buvo išsakyta ir tokia nuomonė, kad priežastis ir sąlygas, nulėmusias nusikaltimo darymą, įmanoma išaiškinti tik operatyvinėje veikloje.

Nusikalstamos veikos darymą nulėmusios priežastys ir sąlygos nustatomos atliekant tuos pačius ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriais atskleidžiamos ir kitos tiriamos nusikalstamos veikos aplinkybės. Pareigūnas, atliekantis ikiteisminį tyrimą, išaiškinti aplinkybes, nulėmusias nusikalstamos veikos darymą, gali atlikdamas daugelį įstatyme numatytų ikiteisminio tyrimo veiksų. Kai kurie tyrimo veiksmai, kuriuos atliekant siekiama nustatyti veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, atliekami daug dažniau nei kiti. Tokį teiginį pagrindžia ir mūsų atliktas empirinis tyrimas. Apklaustieji, teigiantys, kad atlikdami ikiteisminio tyrimo veiksmus nustato nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, nurodė šiuos ikiteisminio tyrimo veiksmus (žr. 2 grafiką).



2 grafikas. Ikiteisminio tyrimo veiksmai, kuriuos respondentai atlieka atskleisdami priežastis ir sąlygas, nulėmusias nusikalstamos veikos darymą (procentais)

Nė vienos bylos tyrimas praktiškai neapsieina be tokio ikiteisminio tyrimo veiksmo kaip *apklausa*. Daugeliu atveju apklausa yra pagrindinis, o kai kada ir vienintelis informacijos ir apie aplinkybes, turinčias reikšmės nusikaltimui atskleisti ir kaltiems asmenims išaiškinti, ir apie nusikaltimo darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, gavimo šaltinis. „Atlikę apklausą ikiteisminio tyrimo tyrėjas gauna informacijos, kuri gali būti reikšminga ir nusikaltimų prevencijos, ir kaltų asmenų asmenybės, jų antisuomeninių nuostatų formos ir turinio analizės tikslais. Apklausa metu galima ne tik išsiaiškinti konkrečias aplinkybes, nulėmusias tiriamo nusikaltimo darymą, bet ir nustatyti, kaip jos gali daryti įtaką darant naujus nusikaltimus“ [5, p. 966]. Ikiteisminio tyrimo tyrėjų ir prokurorų apklausa parodė, kad jie praktinėje veikloje, aiškindamiesi nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, šį ikiteisminio tyrimo veiksmą atlieka dažniausiai (87,2 proc.). 51,9 proc. iš jų atlikdami apklausą visada išaiškina nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, 32,3 proc. teigia, kad tai daro dažnai, 3 proc. – retai, tuo tarpu 12,8 proc. teigia, kad atlikdami apklausas, neišsiaiškina priežasčių ir sąlygų.

Svarbios informacijos apie nusikaltimo darymą nulėmusias aplinkybes galima gauti atliekant *apžiūrą*. Mokslininkai [6, p. 24; 7, p. 39] iš esmės vieningai sutaria, kad vienas iš šiam ikiteisminio tyrimo veiksmui keliamų tikslų – gauti duomenų apie aplinkybes, turėjusias įtakos daryti nusikalstamą veiką. Baudžiamasis procesinis įstatymas pagal tai, kokie objektai apžiūrimi, numato keletą apžiūros rūšių: įvykio vietos, žmogaus kūno, lavono, patalpų ir vietovių, kurios nėra įvykio vieta, taip pat daiktų, dokumentų ir kitokių objektų. Daugelis šių rūšių apžiūrų gali būti pasitelkiamos aiškinantis priežastis ir sąlygas, nulėmusias nusikaltimo darymą. Kaip jau minėjome, empirinio tyrimo metu nustatyta, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai, aiškindamiesi nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, dažniausiai atlieka šias apžiūras: įvykio vietos, daiktų ir transporto priemonių. 41,8 proc. respondentų, atlikdami įvykio vietos apžiūrą, visada nustato priežastis ir sąlygas, nulėmusias nusikaltimo darymą, 31,5 proc. teigia, kad tai daro dažnai, ir 6,8 proc. – retai. 19,9 proc. respondentų nurodo, kad įvykio vietos apžiūros metu nenustato priežasčių ir sąlygų. Kitaip respondentų nuomonės pasiskirstė nurodant daiktų ir transporto priemonių apžiūrų atlikimo, nustatant priežastis ir sąlygas, dažnumą. 18,7 proc. atsakiusiųjų nurodo, kad atlikdami daiktų apžiūras visada nustato nusikaltimo darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, 23,7 proc. – dažnai ir 11,6 proc. – retai. Atitinkamai dėl transporto priemonių apžiūros nuomonės pasiskirstė taip: kad visada, atsakė 18,1 proc., dažnai – 21 proc., retai – 12,2 proc. respondentų. Panašiai pasiskirstė nuomonės teigiančiųjų, kad atlikdami daiktų ir transporto priemonių apžiūras nenustato priežasčių ir sąlygų, – atitinkamai 46 ir 48,7 proc. atsakiusiųjų.

LR BPK 196 straipsnis reglamentuoja kito ikiteisminio tyrimo veiksmo – *parodymų patikrinimo vietoje* – atlikimo tvarką. Baudžiamajame procesiniame įstatyme pateikta formuluotė kelia parodymų tikrinimui vietoje vieną tikslą – patikrinti ir patikslinti gautus parodymus. Kaip teigia R. S. Belkinas [5, p. 627], šiam veiksmui turi būti keliamas tikslas ne tik ištirti ir papildyti turimus, bet ir gauti naujų įrodymų, kurie priskiriami ir tiriamo nusikaltimo sudėčiai, ir aplinkybėms, nulėmusioms jo darymą. Parodymų tikrinimo vietoje gautą informaciją ikiteisminio tyrimo tyrėjas gali panaudoti ir tikrindamas kriminogenines aplinkybes, ir įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo arba liudytojo parodymų patikimumą. Ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų apklausa parodė, kad šį ikiteisminio tyrimo veiksmą jie gana dažnai atlieka aiškindamiesi nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas. 20,1 proc. respondentų teigia, kad atlikdami parodymų patikrinimą vietoje, visada nustato priežastis ir sąlygas, 23,2 proc. – dažnai, 10,4 proc. – retai. 46,3 proc. apklaustųjų teigia, kad tikrindami parodymus nenustato nusikaltimo darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų.

Ikiteisminio tyrimo metu nuolat kyla tam tikrų mokslinių, techninių ir kitokių specialiųjų žinių poreikis. Čia svarbus vaidmuo tenka *ekspertizei* ir specialistų atliekamiems *objektų tyrimams*. Ekspertams ir kitiems specialistams padedant, gali būti išaiškinamos įvairios bylos tyrimui reikšmingos aplinkybės, įskaitant ir nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas. Anketavimas parodė, kad 14,8 proc. respondentų, kreipdamiesi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl ekspertizės skyrimo arba patys skirdami objektų tyrimus, visada imasi veiksmų, kad išaiškintų nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas. 24,3 proc. apklaustųjų teigia, kad tai daro dažnai, 9,6 proc. – retai. Reikia konstatuoti, kad net 51,3 proc. respondentų nesistengia specialiųjų žinių panaudoti priežastims ir sąlygoms atskleisti.

Kai atsiranda kelių apklausiamų asmenų parodymų prieštaravimų, atliekamas kitas ikiteisminio tyrimo veiksmas – *akistata*. Pagrindinis akistatos tikslas – pašalinti esminius proceso dalyvių parodymų prieštaravimus. Esminiai yra tokie prieštaravimai, dėl kurių negalima išsamiai nustatyti aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti, arba kurie trukdo tinkamai įvertinti ikiteisminio tyrimo metu su-

rinktus duomenis. Prieštaravimai parodymuose galimi dėl įvairių bylos aplinkybių, įskaitant ir dėl nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas. Įdomu tai, kad šalinant apklausiamų asmenų parodymuose esančius prieštaravimus dėl nusikalstamos veikos darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų, akistatą visada atlieka 9,2 proc., dažnai – 21,4 proc., retai – 17,5 proc. respondentų. 51,9 proc. apklaustųjų nurodė, kad akistatos nenaudoja šalindami proceso dalyvių prieštaravimus dėl nusikalstamos veikos darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų.

Kitas svarbus ikiteisminio tyrimo veiksmas, kurį atliekant gali būti nustatomos nusikalstamos veikos darymą nulėmusios priežastys ir sąlygos, yra *eksperimentas*. Mokslininkai [8, p. 23], nagrinėdami eksperimento atlikimo taktikos klausimus, dažniausiai nurodo, kad šio ikiteisminio tyrimo veiksmo tikslas – patikrinti byloje surinktus įrodymus. Pasak R. S. Belkino [4, p. 25], tai negali būti vienintelis šio veiksmo tikslas, nes eksperimentą apribojus tik byloje surinktų įrodymų patikrinimu, nepagrįstai susiaurinama šio ikiteisminio tyrimo veiksmo taikymo sritis. Reikia pabrėžti, kad profilaktines eksperimento galimybes mokslininkai [9, p. 34] pastebėjo gana seniai.

Suprantama, kad eksperimentas negali būti tiesioginė nusikaltimų prevencijos priemonė. Šio ikiteisminio tyrimo veiksmo profilaktinis vaidmuo pasireiškia tuo, kad jį atliekant galima nustatyti:

- a) „kokios aplinkybės palengvino arba sudarė galimybes daryti nusikaltimą;
- b) kokių organizacinio, administracinio arba techninio pobūdžio priemonių turi būti imtasi, kad esant šioms sąlygoms tokius nusikaltimus daryti būtų sunku arba neįmanoma“ [4, p. 29].

Kaip rodo atlikti empiriniai tyrimai, eksperimentas nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje taikomas ne itin dažnai. Tik 6,8 proc. respondentų nurodė, kad atlikdami eksperimentą visada išaiškina nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, 10,7 proc. teigia tai darantys dažnai, 16 proc. – retai, net 66,5 proc. neišaiškina.

Reikia pabrėžti, kad asmens, atliekančio ikiteisminį tyrimą, profilaktinė veikla neturi apsiriboti tik nusikalstamos veikos darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų išaiškinimu. Priežasčių ir sąlygų, nulėmusių nusikalstamos veikos darymą, išaiškinimas turi svarbią prevencinę reikšmę, tačiau tuo pačiu metu tai yra pagrindas imtis kitų prevencijos priemonių. R. S. Belkino [5, p. 964] teigimu, šios priemonės gali būti:

- 1) padarytų nusikaltimų atskleidimas ir ištyrimas. Atskleidus ir ištyrus nusikaltimus, ne tik nutraukiama konkrečių asmenų nusikalstama veikla, bet ir užtikrinamas baudmės neišvengiamumas, kurio prevencinė reikšmė neabejotina;
- 2) išaiškintų priežasčių ir sąlygų, lemiančių konkrečių nusikaltimų darymą arba nusikaltimų darymą tam tikru būdu, esant tam tikroms aplinkybėms, pašalinimas;
- 3) auklėjamojo ir įspėjamojo pobūdžio priemonės;
- 4) bendro pobūdžio profilaktinės priemonės, įskaitant žiniasklaidos galimybes, ir kt.

Ikiteisminio tyrimo tyrėjo profilaktinė veikla šalinant nusikalstamos veikos tyrimo metu išaiškintas priežastis ir sąlygas gali būti įgyvendinama ir bylos tyrimo metu, ir iš karto baigus tyrimą. Priemonėmis, būdais ir metodais, taikomais bylos tyrimo metu, siekiama užkardyti pradėtą nusikaltimą, užkirsti kelią rengiamiems arba galimiems naujiems nusikaltimams. Jeigu atliekant tyrimą iš gautos informacijos matyti, kad susiklosčiusioje aplinkoje yra reali galimybė padaryti tokį patį nusikaltimą, ikiteisminio tyrimo tyrėjas turi imtis atitinkamų priemonių, kad pašalintų naujo nusikaltimo darymo grėsmę.

Pabrėžtina, kad priemonių, kurių turėtų imtis ikiteisminio tyrimo tyrėjas, išaiškinęs nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, šiuo metu galiojantis LR BPK nenurodo. Kad tokios priemonės numatomos, galime sužinoti tik iš kitų šalių baudžiamųjų procesinių įstatymų ir literatūros šaltinių [10, p. 112], kuriuose ikiteisminio tyrimo tyrėjo profilaktinės veiklos priemonės skirstomos į dvi grupes:

- 1) veiksmai, kuriuos tiesiogiai atlieka pats ikiteisminio tyrimo tyrėjas;
- 2) veiksmai, kuriuos ikiteisminio tyrimo tyrėjo nurodymu atlieka kiti asmenys, institucijos, organizacijos ir pan.

Ikiteisminio tyrimo tyrėjas pats tiesiogiai gali atlikti šiuos veiksmus: ikiteisminio tyrimo veiksmų metu daryti auklėjamąjį psichologinį poveikį konkreitiems asmenims; imtis paieškos priemonių; atlikti profilaktinio kryptingumo taktines operacijas. Kiti asmenys, institucijos, organizacijos ir pan., gali atlikti: operatyvinius paieškos veiksmus; taikyti techninio organizacinio, techninio, valdymo organizacinio poveikio priemones.

Atlikus empirinius tyrimus nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo tyrėjai imasi šių veiksmų išaiškintiems priežastims ir sąlygoms pašalinti:

- informuoja savo kolegas – 51,9 proc.;

- praneša savo tiesioginiam vadovui – 40,4 proc.;
- žodžiu informuoja atitinkamas institucijas, atsakingas už šių prižasčių ir sąlygų šalinimą, – 31,1 proc.;
- raštiškai kreipiasi į atitinkamas institucijas, atsakingas už šių prižasčių ir sąlygų šalinimą, – 25,5 proc.;
- informuoja visuomenę per žiniasklaidą – 11,6 proc. respondentų.

Apklauso metu paaiškėjo, kad 18,1 proc. ikiteisminio tyrimo tyrėjų, nustatę nusikalstamos veikos darymą nulėmusias prižasčius ir sąlygas, nesiima jokių priemonių joms pašalinti.

Kriminalistinės profilaktikos galimybės ikiteisminiame tyrime neapsiriboja tik prižasčių ir sąlygų, lėmusių nusikalstamos veikos darymą, nustatymu atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus. Būtina užkirsti kelią tolesnei jau žinomų asmenų nusikalstamai veiklai. Čia svarbus vaidmuo tenka procesinėms prievartos priemonėms, taip pat kardomosioms (pvz., suėmimas, namų areštas) ir kitoms Baudžiamojo proceso kodekso XII skyriuje numatytoms procesinės prievartos priemonėms (pvz., laikinas sulaikymas, krata ir poėmis), nes būtent atitinkamų procesinių prievartos priemonių taikymu siekiama užkirsti kelią tolesnei konkrečių asmenų nusikalstamai veiklai. Ikiteisminio tyrimo tyrėjų nuomone, kriminalistikos profilaktinė funkcija realizuojama taikant šias procesinės prievartos priemones: krata ir poėmį – 25,8 proc., laikinąjį sulaikymą – 13 proc., suėmimą – 12,7 proc., areštą – 11,2 proc., laikiną nuosavybės teisių apribojimą – 5 proc. respondentų nuomone. Anketos „kita“ atsakymą nurodę respondentai teigia, kad kriminalistikos profilaktinė funkcija gali būti realizuojama LR BPK 154 straipsnyje „Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas“, 158 straipsnyje „Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai“, 160 straipsnyje „Slaptas sekimas“ numatytais procesinės prievartos priemonėmis. Baudžiamojo proceso teisės moksle prievartos priemonių taikymas siekiant užkardyti kitas nusikalstamas veikas yra kritikuojamas. Kritika grindžiama tuo, kad „procesinėmis priemonėmis vykdoma individualioji prevencija, o tokių tikslų siekimas svetimas baudžiamojo proceso įstatymų paskirčiai“ [2, p. 301]. Pažymėtina, kad procesinės prievartos priemonių taikymas, siekiant užkardyti naujas nusikalstamas veikas, reikalauja atskiro išsamaus tyrimo.

Taigi kriminalistinės profilaktikos galimybės ikiteisminiame tyrime gali būti realizuojamos ne tik atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, taikant procesinės prievartos priemones, bet ir operatyviais veiksmais bei bendrais prevenciniais aiškinamaisiais veiksmais. Pabrėžtina, kad ir ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas, ir procesinės prievartos priemonių taikymas, ir operatyviniai bei bendri prevenciniai-aiškinamieji veiksmai turi sudaryti vientisą sistemą. Nesvarbu, kuris iš minėtų kriminalistinės profilaktikos realizavimo veiksmų bus pasirinktas, svarbiausia yra viena – kriminalistinė profilaktika turi būti nepertraukiama, nuolatinė ir veiksminga, nes tik taip ji įgyvendins visus jai keliamus tikslus bei uždavinius, ypač svarbius ir visai nusikaltimų prevencijai.

Išvados

Straipsnyje keliama hipotezė pasitvirtino – teisinis kriminalistinės profilaktikos neapibrėžtumas, procesinio kriminalistinės profilaktikos įgyvendinimo ikiteisminiame tyrime reguliavimo mechanizmo nebuvimas neleidžia išnaudoti visų kriminalistinės profilaktikos praktinių galimybių, mažina jos veiksmingumą.

Empirinio tyrimo (anketavimo) metu gauti duomenys parodė, kad pareigūnai, atliekantys ikiteisminį tyrimą, išaiškindami nusikalstamos veikos darymą nulėmusias prižasčius ir sąlygas, pirmenybę teikia šiems ikiteisminio tyrimo veiksams: apklausai, įvykio vietos apžiūrai, daiktų apžiūrai bei tam tikroms procesinės prievartos priemonėms: kratai ir poėmiui, laikinajam sulaikymui, suėmimui. Empirinio tyrimo metu gautų duomenų analizė taip pat atskleidė, kad ikiteisminio tyrimo praktikoje neišnaudojamos visos kriminalistinės profilaktikos galimybės, kai kurie ikiteisminio tyrimo veiksmai nepakankamai dažnai atliekami nustatant nusikalstamos veikos darymą nulėmusias prižasčius ir sąlygas.

Ikiteisminio tyrimo tyrėjo profilaktinė veikla šalinant nusikalstamos veikos tyrimo metu išaiškintas prižasčius ir sąlygas gali būti įgyvendinama ir bylos tyrimo metu, ir iš karto pabaigus ikiteisminį tyrimą. Priemonėmis, būdais ir metodais, taikomais bylos tyrimo metu, siekiama užkardyti pradėtą nusikaltimą, užkirsti kelią rengiamiems arba galimiems naujiems nusikaltimams. Šiuo metu galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, deja, nenurodo priemonių, kurių turėtų imtis ikiteisminio tyrimo tyrėjas, išaiškinęs nusikalstamos veikos darymą nulėmusias prižasčius ir sąlygas.

Kad tokios priemonės numatomos, galime matyti tik kitų šalių baudžiamuosiuose procesiniuose įstatymuose ir literatūros šaltiniuose.

Siūlytume Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje, apibrėžiančiame baudžiamojo proceso paskirtį, tiesiogiai nurodyti, kad baudžiamajam procesui būdinga ir prevencinė paskirtis.



LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37–1341.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 1 knyga. / Moksl. red. G. Goda. – Vilnius, 2003.
3. Лопушанский Ф. А. Следственная профилактика преступлений. Опыт, проблемы, решения. – Киев, 1980.
4. Белкин Р. С., Белкин А. Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве. – Москва, 1997.
5. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика. – Москва, 1999.
6. Burda R. ir kt. Kriminalistikos taktika ir metodika. – Vilnius, 2004.
7. Чурилов С. Н. Криминалистическая тактика. – Москва, 2001.
8. Тарасов-Радионон Н. И. Теория и практика следственного эксперимента. – Москва, 1959.
9. Зуйков Г. Г. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению преступлений и принятие мер к их устранению. – Москва, 1964.
10. Криминалистика / Под ред. Яблокова Н. П. – Москва, 2001.



The Criminalistic Prophylaxis in Pre-Trial Investigation: Situation Analysis

*Doctoral Candidate Lina Novikovienė
Mykolas Romeris University*

Keywords: *criminalistic prophylaxis, pre-trial investigation, pre-trial investigation actions, penal procedure compulsory measures.*

SUMMARY

Quick and comprehensive crime investigation that is claimed in the first article of Lithuanian Republic Penal Code unquestionably depends on crime prophylaxis. Pre-trial investigation institutions and officers actions should be point to crimes detection and investigation, both to it's prophylaxis, and to establishment of persons who are preparing, committing or committed crimes. Success of actions of pre-trial investigation officer depends very much on pre-trial investigation particularity, on trustiness of information about modus operandi and about circumstances and grounds of crime commitment.

During necessary information for investigation collecting and checking pre-trial investigation actions, are very important, both that is one of the main procedure information about courses and circumstances of crime commitment, sources. Penal procedure law doesn't forecast special pre-trial investigation actions that could be pointed only to establishment of determinants of crime commitment. That usually should be establishing by executing the same investigation actions that detect both others circumstances of criminal action.

Opportunities of criminalistic prophylaxis in pre-trial investigation shouldn't limit only by establishment of causes and circumstances of criminal action commitment during pre-trial investigation actions. It is necessary to prevent the criminal action of known persons. Here penal procedure compulsory measures are important.

The main target of article is by empirical research to establish if in pre-trial investigation all opportunities of criminalistic prophylaxis are used.

For the author mentioned target such objectives are formed:

- to establish what pre-trial investigation actions and penal procedure compulsory measures in criminalistic prophylaxis implementation are in priority;*
- to find out what pre-trial investigation actions are used by officers for detecting of causes and circumstances of criminal action;*
- to establish what pre-trial investigation actions are used by officers for elimination of causes and circumstances of criminal action.*

In the article author's empirical research are analyse – questionnaire, during that pre-trial investigation officers were questioned. By research should be established what pre-trial investigation actions are used by officers for detecting of causes and circumstances of criminal action, what penal procedure compulsory measures are applied for prevention of criminal actions of known person.

